

Urbán Balázs

Mocsaras tájak

MAKSZIM GORKIJ: BARBÁROK

Ha Gorkij nálunk felettebb ritkán játszott drámájának tartalmát valaki megpróbálná összefoglalni, terjedelmes tematikai közhelytárat állíthatna össze. Hiszen láthatunk többek közt az „isten háta mögöttiség” minden attribútumával felruházott vidéki kisvárost, helyi kiskirályai, megfélemlített családdal és saját besúgóhálózáttal. Sunyin ügyeskedő ellenlábásokat, unatkozó asszonyokat, korrupt hivatalnokokat, átmeneti időre idekeveredő nagyvárosi szépasszonyt. Csalást, átverést, cseléd adásvételét, ivászatot. Szerelmi három-, illetve sokszögek sorát. Ellentétet a polgárok és az arisztokrácia közt. A városból érkező újító szándékú ember igyekezetének zátonyra futását. A rideg gőg és az alkoholba fojtott cinizmus személyiségpusztító hatását. És ez csak hevenyészett leltár.

A *Barbárok* talán legfőbb érdekessége, ahogy Gorkij az első pillantásra sztereotipnak ható helyzeteket, jellemeket és cselekménysorokat összegyűrja. Minden szereplőnek megvan a maga sorsa, mely az egész szempontjából többnyire csak töredék, de hatással van a többiek történetére is. Tekintve, hogy a műnek huszonhárom szereplője van, a cselekmény értelem-szerűen mozaikokból épül fel. Ám ez nem feltétlenül valami írói gátlástalanság jele; e mozaikok ugyanis változatosan és eredetien, nem a szokott panelek mentén kapcsolódnak össze. Ha az állapotrajz egyes elemeiben érezhető is némi csehovi hatás, azáltal, hogy Gorkijtól idegen a csehovi drámára jellemző ökonómia, az építkezés, a szerkesztés mégis más. A szerelmi sokszögeket például már-már a francia bohózatokat idéző félreértések élénkítik. Könnyed és mégis keserű humor szövi át a drámát, s színezi azt az általános tehetetlenséget, érzelmi, egzisztenciális kiszolgáltatottságot, szellemi restséget, mely időtől, helytől függetlennek, így itt és most is húsba vágónak érződik. Cserkunon, a városból érkezett ifjú mérnökön nemcsak felesége, Anna csügg rajongó szeretettel, de az életet regénnyé alakítani próbáló Nagyezsda is őt tartja álmai férfiának. Ám Cserkun egyikőjük érzelmeit sem viszonzza; ő csak a nagyvárosi úrilányt, Ligiját tudná szeretni. A lányt azonban csak addig érdekli a férfi, míg valami mást, a többiektől eltérőt lát benne; ahogy észreveszi az ambíciók kifulladását, fokozatosan elfordul tőle. Nagyezsda miatt viszont már öngyilkos lett egy ember, s őt üldözi szerelmével Makarov doktor, a maga módján őbelé szeret Cserkun idősebb, jóvágású, cinikus, ritkán józan társa, Ciganov is, mindhiába (s akkor a férjéről még nem is beszéltünk). Mivel az érzelmek zűrzavarán senki nem lát át, egyik komikus szituáció szüli a másikat. Ám a legmulatságosabb szerencsétlenkedéseknek is komoly következményük van. Amikor például az alkoholgőzös állapo-

tában ripacskodásra kiváltképp hajlamos Makarov doktor revolverrel üldözi Ciganovot, még senki nem sejtheti, hogy Nagyezsda ezzel a fegyverrel követi majd el végzetes tettét.

A viszonyokat nemcsak a szerelem, hanem a tisztelt, a rokonszenv is alakítja. Ligiját mind riválisa, Nagyezsda, mind a férjét tőle okkal féltő Anna sokra tartja. A polgármester kamaszkorból éppen csak kinövő lánya Annán csüng szinte gyermeki szeretettel. Mindenki vak valamelyest, de érzékelhető az is, hogy az érzések megmagyarázhatatlanok, nem a racionális megfontolások irányítják őket. A két mérnök világjobbító szándéka, lépten-nyomon kinyilvánított morális fölénye nem sokat segít az elviselhetetlennek tűnő kisvárosi közegben fuldokló embereken. Ha a polgármester basáskodásától megszabadítják is a várost, csalókat ültetnek a helyére. Cserkun morális tartása, tisztessége, igazságosztó szenvedélye mindinkább egyszerű póznak tetszik, brutális őszintesége visszajára fordul, hiszen képtelen bánni az emberekkel. A közeg és az azon változtatni kívánók egyaránt komikussá válnak. Mintha valami reménytelenül mocsaras tájon akarna megépülni a vasút, s a mocsár itt természetesen metaforikusan értendő.

Ez a szöveg nemigen bírja el a tragédiát. A dráma legeredetibb, legérdekesebb alakja alighanem Nagyezsda, a „kisvárosi démon”, aki üres életére a regényekből próbál vigaszt találni, s magát az életet is megkísérli regénnyé alakítani. Aki, meglehet, sajátos erkölcsi normák szerint, de következetesen éli az életét, nyíltan semmibe véve férjét és a nem szeretett udvarlókat, lepletlenül törve szerelme meghódítása felé. S amikor végképp nyilvánvalóvá válik számára, hogy az élet nem irodalom, hogy a látszólag meghódított férfi számára ő legfeljebb múló szeszély, habozás nélkül levonja a tanulságot, s drámai csattanóval tesz pontot a regény végére. Alakja túlságosan súlyos ahhoz, hogy egyszerű

mellékszál maradjon, ám nem kerül annyira a mű fókuszába, hogy a tragédia felé billentse a komédiái hangsúlyokat, s torz tükrét mutassa Cserkunék cselekedeteinek. Így e hangsúlyosnak szánt, a történéseket valamelyest átértelmező szál kevéssé szervül a műbe.

Ám a *Barbárok*at vélhetően nem e kisebb szervi hiba vagy a hiányzó csehovi mélységek miatt tűzik ritkán műsorra színházaink. A probléma inkább az, hogy a huszonhárom szereplő csaknem fele akár főszerepnek mondható, s a másik feléhez is kiváló, a sorsfragmentumokban az egészet megragadni képes színészek szükségeltetnek. Elvben egy radikálisabb dramaturgiai beavatkozás megnyirbálhatja a mellékszálakat, ám ez is csak néhány szerepet érinthet, máskülönben megbontaná a szerkezetet, lyukacsossá tenné a történéseket meghatározó viszonyhálót. A Katona József Színház előadása nem is kísérletezik ilyesmivel. Fodor Géza – akinek ez volt az utolsó befejezett dramaturgi munkája – csupán egyetlen, teljesen lényegtelen szereplőt iktatott ki, s finom, érzékeny szövegmódosításokkal, áthelyezésekkel tett világosabbá szituációkat, érzékelhetőbbé emberi viszonyokat, s óvatosan, de biztos kézzel frissítette fel Gábor Andor egyébként meglepően kevéssé avított fordítását. Hasonlóan elegáns, finom, színes Ascher Tamás rendezése is. Itt sincsenek nagy trouvaille-ok, komoly hangsúlyáthelyezések, van viszont számos érzékletes részlet, remek megfigyelés, tökéletes ritmusban adagolt poén, és az ensemble-játék tökély közelire csiszolása. Ami éppúgy megnyilvánul a csoportjelenetek komponálásában (a középre és a centrumon kívülre szervezett szereplők, illetve csoportok összhangjában, az egymást kereső tekintetekben, a „félre” célzott mondatokban), mint a duettek, tercettek változatos scenírozásában vagy éppen a szereplők öltöztetésében (Szakács Györgyi ruhái színükkel, szabásukkal vagy akár egy-egy disszonáns részletükkel ragadnak vagy sejtetnek meg sokat a karakterekből). Az előadás nem oldja meg ugyan az alapmű egyenetlenségeit, nem pótolhatja a vázlatyszerűség mögül hiányzó

mélységet, de a játék gazdagsága, változatossága, pontossága egészen magával ragadó.

Alig tudok elképzelni olyan társulatot a honi színházi térképen, ahol ez a huszonkét szerep hasonló színvonalon kiosztható. A Katona színpadán nemcsak fals hangok vagy teljesen jelentéktelennek ható figurák, de korrektül érdektelen alakítások sincsenek. A sokdarabos mozaikba úgy illeszkedik minden színész, hogy legalább néhány percre magára vonja a nézői figyelmet. Az alighanem természetes, hogy vannak aktorok, akik ezúttal (is) az alkatukhoz közel álló karaktert játszzák (részben ismerős színészi eszközökkel), míg mások teljesen új szerepkörben jelennek meg (amit még esetleg nekik is, nekünk is szokni kell). A mellékszálak egységesen erős szereplői közül számomra leginkább Bán János veszedelmesen sunyi Pavlinja, Pelsőczy Réka érzelmileg és egzisztenciálisan kiszolgáltatott Pelageja Ivanovnája és Tar Renáta harcias, öntörvényű, egyszerre gyerekes és koravén Kátyája emelkedik ki. A központi szereplők közül Ujlaki Dénes (Redozubov) mind a hatalmával visszaélő helyi kiskirály gátlástalanságát, mind a hatalmát veszítő ember gyors összeomlását maradéktalanul elhiteti. Szirtes Ági a sokat látott, mindenre fölényes nyugat-

lommal tekintő Bogajevszkaja magányát is megérez-teti. Fekete Ernő az örök vesztes kisember nem is egyértelműen színlelt derűjét mutatja fel leginkább Monahov alakjában, míg Kocsis Gergely veszíteni nem tudó, agresszivitását alkohollal gerjesztő, ám valójában tohonya, cselekvésképtelen vidéki értelmiségi-nek játssza Makarov doktort. Tenki Réka (Anna) játé-kának legerősebb színe a végletes, reménytelen szerelem fűtötte megalázkodásé, míg Jordán Adél Ligyija okos szenvtelenségét ábrázolja a legerőteljesebben, s pontosan érezteti, hogy e látszólag erős, intellektuális-an, morálisan más nívót képviselő nő éppúgy nem tud mit kezdeni az életével, mint a többiek. Máté Gábor (Ciganov) egészen eredeti színekkel, szuggesz-tíven játssza az éles elméjű, az élettől már sokat nem váró, csupán a napi örömeik után kajtató cinikus világ-fi alakját. Nagy Ervin első színre lépésekor nyilvánvalóvá teszi Cserkun formátumát, hogy ő lesz az az erős ember, aki átrendezi a viszonyokat. A továbbiakban mind felsőbbbségtudatának megalapozottságát, mind ennek személyiségromboló hatását meggyőzően érzékelteti. S éppoly pontosan láttatja a belül gyötrődő fér-fit, mint a pózokba menekülő, érzéketlenül őszinte, empátiára és részvételre képtelen embert. Nálánál is összetettebb alakot formál Ónodi Eszter Nagyvezsda-ként: az álmodozó vidéki libát úgy keresztezi az ellen-állhatatlan szexuális kisugárzású dívával és az ábránd-jaiért mindenre kész szerelmes nővel, hogy a halálos komolysággal megmutatott érzéseket még parányi idézőjelek közé is képes rakni. Sodró erejű, gazdag és szuggesztív alakítás, de nem fordítja ki a medréből a játékot, nem változtatja meg a tónust, mint ahogy a rendezés sem kívánja áthelyezni az alapmű hangsú-lyait. Az előadás – a drámával összhangban – nem fel-kavarni, megrendíteni próbál, hanem felmutatni, megéreztetni azt a reménytelenül, fájdalmasan komi-kus, kisszerű világot, mely távolról sem tűnt tova. S ha helyenként a tónust talán egy árnyalattal világosabb-nak, a játékot kellemesebbnek éreztem is az optimális-nál, e törekvés összességében vitathatatlan sikerrel járt.

BALRA: Takátsy Péter (Pritkin), Jordán Adél (Ligyija), Szirtes Ági (Bogajevszkaja), Fekete Ernő (Monahov) és Tenki Réka (Anna)

LENT: Máté Gábor (Ciganov), Fekete Ernő, Takátsy Péter és Pelsőczy Réka (Pritkina)

Koncz Zsuzsa felvételei

MAKSZIM GORKIJ: BARBÁROK (Katona József Színház)

Fordította: Gábor Andor. **Dramaturg:** Fodor Géza.
Díszlet: Khell Zsolt m. v. **Jelmez:** Szakács Györgyi m. v. **Világítástervező:** Bányai Tamás m. v. **Zene:** Kákonyi Árpád m. v. **Asszisztens:** Tiwald György.
Rendező: Ascher Tamás.

Szereplők: Nagy Ervin, Tenki Réka, Máté Gábor, Szirtes Ági, Jordán Adél, Ujlaki Dénes, Elek Ferenc, Tar Renáta e. h., Takátsy Péter, Pelsőczy Réka, Fekete Ernő, Ónodi Eszter, Bán János, Kovács Lehel, Kocsis Gergely, Pálmai Anna, Szabó Győző m. v., Szacsvay László, Dankó István, Kovács Ádám e. h., Tóth Anita, Rajkai Zoltán.